

Az értelmiség megfélemlítése: A „Magyar-ügy”

Az MSZMP PB ellenzékről szóló határozata¹ elfogadása után nem egészen két hónappal később kiderült, hogyan működik a gyakorlatban a politikai és az adminisztratív eszközök alkalmazása, valamint hogy mitől fél leginkább a kádári vezetés.

Magyar Bálint² 1977-ben került a Magyar Tudományos Akadémia Világgazdaságtudományi Intézetébe, mint ösztöndíjas gyakornok, 1979. szeptember 1-jétől tudományos segédmunkatársként dolgozott. A Szocialista Országok Osztályon három ország gazdaságával kellett foglalkoznia: Csehszlovákiával, Lengyelországgal és Romániával. 1981 elejéig több hosszabb tanulmányt készített a második világháború követő román és bolgár iparosítási stratégiák összehasonlításáról, valamint a csehszlovák társadalmi és hatalmi struktúrák témakörében. Lengyelországgal kapcsolatban két jelentősebb tanulmányt is írt. 1978-ban készült el *Az 1945 utáni lengyel agrárfejlődés* című 150 példányban megjelent „belső anyaggal”, majd annak továbbfejlesztett változatával *A lengyel mezőgazdaság 1970 után* című tanulmánnyal.

1980 első felében egyetemi doktori fokozatot szerzett az ELTE Politikai Gazdaságtan tanszéken. Egyik opponense Szokolay Katalin történész a lengyel történelem akkori legjobb magyar ismerőjeként hangsúlyozta „hogy a szerző több esetben szinte szenvedélyesen és igen élesen bírál. Ha bírálatának hangjával nem is lehet mindig egyetérteni, sok kérdésben úgy tűnik igazsága van.”³ Szokolay arra utalt, hogy a munkában Magyar kritizálta azt a lengyel politikát, amely ugyan nem kollektivizálta a mezőgazdaságot, de minden más tekintetben megfojtotta a paraszti termelést, s e gyakorlatot „hideg kollektivizálásnak” nevezte.

Magyar 1979 őszén aláírta a cseh polgárjogi aktivisták (Charta 77 mozgalom tagjainak) bebörtönzése ellen tiltakozó két nyilatkozatot. Bognár József intézetigazgató – felsőbb utasításra – megkérte, hogy vonja vissza aláírásait, amit ő nem tett meg. A Szolidaritás mozgalmat megalakulásától kezdve nagy figyelemmel követte. Részt vett a Hétfői Szabadegyetemek előadásain is, ahol a lengyel események tárgyalása nagy hangsúlyt kapott.

---

¹ Lásd később az erről szóló fejezetben.

² 1952-ben született értelmiségi családban. Apai ágon Szemere Bertalan az 1848-as első felelős magyar kormány belügyminisztere, majd a Magyar Királyság második miniszterelnökének egyenes ági leszármazottja. A gimnáziumot orosz–angol tagozaton végezte, majd 1972-től az Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karára angol–történelem szakon kezdte meg tanulmányait. Másodévtől felvette az akkor – egyébként lengyel hatásra – újra induló szociológia szakot, amelyen végül 1977-ben diplomát is szerzett.

³ Magyar Bálint magángyűjteménye (a továbbiakban MBgy.). Ezúton is külön köszönöm, hogy rendelkezésemre bocsátotta rendkívül gazdag és értékes dokumentumgyűjteményét.

Magyart 1981 elején az állambiztonság ellenzéki tevékenysége miatt az I. kategóriában sorolta, mint a „Közvetítők” fedőnevű nyomozás célszemélye.⁴

Magyar Bálint 1980. november 24-én utazott először Lengyelországba turistaként. Varsói tartózkodása alatt több ellenzéki lengyel személlyel is találkozott, akik tájékoztatták az aktuális lengyel helyzetről. Waldemar Kuczyński közgazdász, a Szolidaritás szakszervezet tanácsadója, a reformok és a mezőgazdaság problémáit vázolta, Aleksander Paszyński a *Polityka* hetilap gazdasági rovatának vezetője, egyúttal a lap főszerkesztőhelyettese arról beszélt neki, hogy a reformokban a magyar mintát kell követni, Ryszard Bugaj a Szolidaritás egyik közgazdásza pedig szintén az addigi lengyel reformokról tartott neki előadást. Rajtuk kívül még Józef Stanisław Zegar, a mezőgazdaság szakértőjével is konzultált. A Szolidaritás varsói központján túl meglátogatta a Független Diák Szövetséget, amely éppen november 22-23-án tartotta kongresszusát. A szervezet alakulásáról, szervezeti felépítéséről részletes feljegyzéseket készített. Mindemellett természetesen tanulmányozta a lengyel Szolidaritás felépítését és működését, illetve információkat gyűjtött az alakuló „falusi Szolidaritás” alakulásáról is.⁵

Magyar Bálint Varsóban számos lengyel szamizdatban megjelent írást is kapott, amelyeket december 22-én munkatársaival is megosztott. Ezek között volt a Szolidaritás szakszervezet, a megalakulóban lévő Lengyel Parasztszövetség és a Lengyel Diákszövetség alapszabálya, valamint egy lengyel ellenzéki helyzetelemzés az általános belpolitikai válságról. Magyar arra a kérdésre, hogy honnan szerezte az anyagokat, egyszerűen csak annyit válaszolt, hogy azok „illegális csatornákon keresztül” kerültek hozzá.⁶ Ugyanakkor nem csak szamizdatot hozott Varsóból, hanem maga is sokat jegyzetelt. Megpróbálta testközelből megismerni a Szolidaritást.

Magyar Bálint a novemberi útját inspirálónak tartotta és mihamarabb vissza szeretett volna térni Varsóba. Kapóra jött, hogy a Közgazdasági és Jogi Kiadó szerződést kötött vele, hogy kiadják a lengyel mezőgazdaságról írt könyvét, így a kéziratot fel kellett frissítenie. Ezért 1981. január 13-án kért engedélyt Bognár József igazgatótól, hogy január 20-tól tíz napot Lengyelországban tölthessen kutatási és konzultációs céllal. Kutatási témaként a lengyel agrárátalakulás aktuális problémáit, valamint a gazdasági reform előkészítése körüli fejleményeket jelölte meg. Fogadóintézményei a Lengyel Tudományos Akadémia Agrárkutató Intézete, a Közgazdaságtudományi Intézet, a Szövetkezeti Kutató Intézet és a Varsói Egyetem

---

⁴ ÁBTL, 3.1.5. O-19764/3.

⁵ Lásd Magyar Bálint naplójúzata. MBgy.

⁶ BM III/I. 23. sz. napi operatív információs jelentés. 1981. január 30. ÁBTL, III/I-22-23/9. MBgy, 1981. január–március dosszié.

voltak. Bognár az utazást engedélyezte.⁷ Magyar alaposan elő is készítette az útját. Neveket, telefonszámok és címeket írt össze, köztük a Szolidaritás legfontosabb tanácsadói (pl. Jerzy Osiatyński, Stefan Kurowski, Jerzy Jedlicki, Leszek és Ewa Balcerowicz, Jadwiga Staniszkis, Ryszard Bugaj, Tadeusz Kowalik, Edmund Wnuk-Lipiński). Különösebb titkot sem csinált abból, hogy novemberi útján kikkel találkozott és milyen információkat gyűjtött, így nem volt nehéz dolga az állambiztonságnak sem. A belügy azért nem akadályozta Magyar kiutazását, mert ennek kapcsán tudtak megfélemlítő retorzióval élni.

A Belügyminisztérium III/III. Csoportfőnökségén a kiutazás napján, tehát január 20-án készült 15. számú napi operatív információ jelentésben megemlítik, hogy Magyar Bálint 1980. november 24–29. között már járt Varsóban turistaként, ahol találkozott Adam Michnikkel, a KOR egyik vezetőjével és Tadeusz Kowalikkal, a Szolidaritás aktivistájával.⁸ A jelentéstevő feltételezte, hogy a célszemély „ezt az alkalmat is fel fogja használni a magyar és a lengyel ellenzéki csoportok közötti szorosabb kapcsolat kialakítására”. A BM e gyanúját természetesen közölte Magyar munkahelyével is és elhatározták, hogy folytatják a bizalmas nyomozást.⁹ Magyar Bálint Hunya Gáborral utazott Varsóba, de közben kiderült, hogy Juhász Pál és Kanics András a Szövetkezeti Kutató Intézet kiküldetésében szintén a lengyel fővárosba utaznak.

A magyar állambiztonság értesítette a lengyel társszerveket és kérték a megfigyelésüket. A lengyel állambiztonság ennek megfelelően már a varsói Okęcie reptéren várta a magyar küldöttséget, természetesen titokban. Magyar Bálint, Hunya Gábor, Juhász Pál és Kanics András megfigyelésére két csoportot is állítottak. Az egyik célszemélye Magyar, a másiké Juhász volt.¹⁰ A lengyel társszervek lelkiismeretes munkát végeztek, a magyar vendégek minden napját alaposan dokumentálták. Mindennap reggel 6 – fél 7 tájban kezdték a megfigyelést és rendszerint éjjel 23-24 óra felé fejezték be. A három műszakba beosztott megfigyelők száma napi kilenc és húsz között ingadozott, akik követték a magyarokat mindenhol gyalog, villamoson vagy autóval, időnként le is fényképezték őket. A megfigyelésük célja a „szocialistaellenes csoportok, valamint a Szolidaritás képviselőivel való kapcsolataik” megállapítása volt. Jellemző, hogy a lengyel állambiztonság ebben az időben nem sorolta a Szolidaritást a szocialistaellenes csoportok közé, ahogy látszik is a

---

⁷ Feljegyzés Bognár elvtárs részére. MBgy, 1981. január–március dosszié.

⁸ Magyar visszaemlékezése szerint Simai Mihály közgazdász, a VKI akkori igazgatóhelyettes állt szorosabb kapcsolatban a belügyi szervekkel, így neki is „köszönhető”, hogy az állambiztonság ilyen jól értesült volt. Mitrovits Miklós interjúja Magyar Bálinttal. Budapest, 2019. január 11.

⁹ BM III/III. 15. sz. napi operatív információs jelentés. 1981. január 20. ÁBTL III/III-8-15/1., illetve MBgy, 1981. január–március dosszié.

¹⁰ Ennek megfelelően két megfigyelési dossziét is nyitottak. Juhász Pál megfigyeléséről lásd: AIPN, BU 01220/10/798., Magyar megfigyeléséről lásd: AIPN, BU 01220/10/86.

megfogalmazásból, Juhász dossziéjából derül ki, hogy e körbe elsősorban a KOR tartozott. Továbbá mindkét megfigyelési anyagban szerepel a megfigyelés oka is: „szocialistaellenes tevékenység folytatása”.

A lengyel állambiztonság Magyar esetében négy fontos kapcsolatot jegyzett fel: Stefan Pęska (Camilla Mondral műfordító fia, tolmácsként segített), Adam Michnik, Wiesław Kęcik és Tadeusz Kowalik. Ennek oka az lehetett, hogy az állambiztonság csak addig tudta követni, amíg betért egy-egy intézménybe. Hogy ott kivel és miről folytatott beszélgetést, arról a megfigyelők nem tudtak információkat szerezni. A feljegyzett négy személyt azért tudták beazonosítani, mert Magyar velük a lakásukon találkozott. A megfigyelés eredményeképpen az is megállapították, hogy Magyar Bálint és társai két alkalommal meglátogatták a Szolidaritás szakszervezet varsói központját (Szpitalna u. 5.), egyszer pedig a Katolikus Értelmiségiek Klubját, valamint a Falusi Szolidaritás központjában is jártak. A konkrétan felderített kapcsolatok közül Kęcik számított a leginkább ellenséges lépésnek, mivel ő az egyik legradikálisabb függetlenségi aktivisták közé tartozott. Többek között 1970-ben részt vett a poronini Lenin-múzeum felgyújtásának előkészítésében, amiért három és fél éves börtönbüntetést kapott.

Magyar Bálint, Juhász Pál és Stefan Pęska Varsóban a lengyel állambiztonság ügynökének a felvételén (AIPN, BU 01220/10/86)

A magyar küldöttség tagjai hamar rájöttek, hogy követik őket – erre már január 21-én figyelmeztette őket a Metropol szállodában dolgozó két Szolidaritás-tag – és ennek megfelelően is viselkedtek. A macska-egér játékot az állambiztonsági jelentések is feljegyezték: „A célszemély varsói tartózkodása alatt intenzív önkontrollt gyakorolt, ebben

segített neki a Puławska utca 1. szám 46. számú lakásban élő „Mak” fedőnevű megfigyelt [Pęksa].” Az „önkontroll” azt jelentette, hogy Magyarék is figyelték az őket követőket, megpróbálták feljegyezni az állambiztonsági személyautók rendszámát és amikor lehetett, igyekeztek eltűnni a szemük elől.

Január 22-én este 20 órakor „Balon» [MB lengyel fedőneve] a Megváltó térre ment, majd a Mokotowska és Koszykowa utcán az Alkotmány térre, onnan a Piękna utcába tért be, majd újra a Mokotowskára ment időnként megfordulva. Ezt követően a Koszykowa utcán keresztük a Barátok fasorba ment, ahol mintegy 15 percen át kacskaringózott néhányszor megállva ugyan annál az épületnél. Megállapításra került, hogy a célszemély miután bement a 9. számú épületbe, bekopogott a 14. vagy 15. számú lakásba. Figyelembe véve a célszemély magatartását, hogy ne kerüljön sor dekonspirációra, a közvetlen megfigyelést abbahagytuk a Barátok fasor környékének biztosítása mellett.” Egyébként a lakásellenőrzés alapján nem tudták megállapítani, hogy Magyar Bálint Michniket látogatta volna meg, feltehetően nem látták pontosan, hogy célszemélyük melyik lakásba ment be. Michnik valójában nem volt otthon, a belügyi jelentés szerint azonban létrejött a találkozó.

A küldöttség egyébként járt a Lengyel Tudományos Akadémia központi székházában, illetve két alkalommal a Varsói Egyetemen is, emellett kétszer keresték fel – a jelentések szerint – sikertelenül a Tudomány és Kultúra Palotájában a Lengyel Tanárok Szövetségét. Szakmai konzultációt folytattak a Mezőgazdasági Kutatóintézetben, valamint két alkalommal fogadták őket a Mezőgazdasági Minisztériumban is, ahol Zdzisław Grochowski miniszterhelyetttel interjút készítettek.

Halustyik Anna – Magyar Bálint akkori élettársa – az MTA Jogtudományi Intézet munkatársa magánúton csatlakozott Magyarhoz, de nem sokáig maradhatott. Miután január 27-én Magyar Bálintnak a rendőrség egy idézést hagyott a szálloda recepcióján, felült egy vonatra és hazautazott.¹¹ Juhászt és Karicsot szintén hazaküldték. Egyszerűen beütötték az útlvelükbe, hogy lejárt a vízumuk, miközben magyar állampolgároknak nem is volt szükség vízumra ahhoz, hogy Lengyelországba utazzanak.¹² Magyarat másnapra várták az útlevélosztályon, ahol meg is jelent a reggeli órákban. Útlevelét nem vonták be, csupán egy aznapig érvényes vízumot ütöttek az okmányba, ami azt jelentette, hogy azonnal el kell hagynia az országot. Visszatért a szállodába, összepakolt, majd ügyesen lerázta megfigyelőit, akik csak 13 óra 10 perckor

---

¹¹ Halustyikot a BM szintén megpróbálta eltávolítani állásából, de Eörsi Gyula igazgató és Sárközy Tamás igazgató-helyettes ennek a kérésnek ellenállt. Mitrovits Miklós interjúja Magyar Bálinttal. Budapest, 2019. január 11.

¹² Tischler, i. m. 2002, 366.

észlelték úja a szállodában. Innen a reptérre vezetett útja, ahol felszállt a Budapestre tartó járatra. Az egész procedúra a magyar társszervek kérésére történt egy előre kitervelt forgatókönyv alapján. Hiszen Magyar tevékenysége egyfelől nem ütközött semmilyen lengyel törvénybe, másfelől pedig nem is jelentett semmilyen veszélyt a lengyel államra. Mint látni fogjuk, a magyar szervek számára pedig különösen fontos volt a „kiutasítás” ténye.

A csoport hazaérkezése után Horváth József rendőrezredes csoportfőnök-helyettes levélben tájékoztatta Somogyi Nándor rendőr alezredest, a BRFK Igazgatásrendészeti Osztály helyettes vezetőjét arról, hogy „operatív úton szerzett adataink szerint” Magyar Bálint, Halustyik Anna, Hunya Gábor, Juhász Pál és Kanics András 1981 januárjában Lengyelországba utaztak. Természetesen Magyarék útja nem volt titok, hiszen hivatalos kiküldetésben tartózkodtak Varsóban, tehát nem volt szükség különösebb operatív tevékenységre, hogy erről információt szerezzen a magyar állambiztonság. Ám a levél további része is távolt áll az igazságtól, miszerint „a lengyel állambiztonsági szervektől kapott tájékoztatás szerint kinn tartózkodásukat a két ország között kialakult jó kapcsolat zavarására használták fel”.¹³ Egyfelől a lengyel állambiztonság számára az érintettek teljesen ismeretlenek voltak, érkezésükről a magyar állambiztonság értesítette őket, ahogy erről az 1981. február 11-én kelt III/III. Csoportfőnökség 32. számú, illetve az 1981. március 10-én kelt 53. sz. napi operatív információs jelentésekben említést tesznek: „Érkezésüket a szerv előre jelezte a lengyel állambiztonsági szerveknek.”¹⁴ Másfelől a Szolidaritás ebben az időben teljesen legális szervezet volt Lengyelországban, vezetői rendszeresen tárgyaltak a lengyel állam kormánytagjaival és a Lengyel Egyesült Munkáspárt vezetőivel. Magyarék kapcsolata a Szolidaritással semmilyen módon nem zavarhatta a két állam jó viszonyát. Horváth rendőrezredes azonban arra hivatkozva, hogy a nevezettek lengyelországi tartózkodása „jelentős közérdeket sértett”, kérte útlevelük bevonását. Egyébként az említett 32. számú napi operatív információs jelentésben már nem a két ország jó kapcsolatának megzavarással vádolták őket, hanem azzal, hogy „lengyelországi tartózkodásukat a magyar és lengyel ellenzéki csoportosulások közötti kapcsolat kialakítására használták fel”.

Magyar Bálint részére február 4-én küldték meg az idézést a budapesti V. kerületi rendőrkapitányságra, de mint kiderült nem csak őt, hanem a csoport minden egyes tagját beidézték február 10-ére és 11-ére. Az idézésre kézzel azt is ráírták, hogy az „útlevelét hozza magával”.¹⁵ A kapitányságon egy színjátékot kellett eljátszani: a beidézett állampolgároknak

---

¹³ A levelet lásd: MBgy, 1981. január–március dosszié

¹⁴ ÁBTL, III/III-22-32/9., III/III-38-53/6., illetve MBgy, 1981. január–március dosszié

¹⁵ MBgy, 1981. január–március dosszié

be kellett adniuk egy útlevel iránti kérelmet (miközben mindegyik értelemszerűen rendelkezett érvényes útlevellel), amit ott helyben elutasítottak, mert „az eljárás során megállapítást nyert, hogy a külföldre történő utazása közérdeket sért”.¹⁶ Az útlevelüket pedig helyben elvették és bevonták. Tehát nem a lengyel hatóságok utasították ki Magyar Bálintot az országból, hanem a magyar hatóságok kérésére hazaküldték, majd Magyarországon egy jogilag meglehetősen aggályos eljárás keretében bevonták útlevelét. A „külföldre történő utazása közérdeket sért” mint láthatjuk már a harmadik vád volt. Előbb a két ország jó kapcsolatának megzavarása, majd az ellenzéki kapcsolatok kialakítása, végül a közérdek megsértése volt az útlevel bevonásának ürügye. Természetesen az ellenzéki kapcsolatok felvétele volt az igazi ok, de ezt hivatalosan a rendőrség nem írhatta le.

Magyar és Halustyik másnap fellebbezett a határozat ellen. Magyar arra hivatkozott, hogy kiküldetése során tanúsított magatartása nem tekinthető semmilyen magyar közérdek megsértésének. Kint tartózkodása célja a lengyel agrárfejlődés, illetve a lengyel gazdasági reformelképzelések tanulmányozása volt. „Tevékenységet messzemenően tudományos célok motiváltak, s határozottan azok keretein belül mozgott”.¹⁷ A fellebbezést természetesen a rendőrség elutasította, illetve a korábbi határozatot helyben hagyta.¹⁸

Lépett közben az MTA is. Magyar fellebbezésének eredményét meg sem várva – nyilvánvalóan a BM közölte az igazgatósággal, hogy el fogják utasítani – a Világgazdaságkutató Intézet vezetése rövid levélben közölte Magyarral, hogy az eleve határozott idejű munkaviszonyát nem hosszabbítják meg. A felmondási levél szövegét érdemes szó szerint idézni: „Munkatervét színvonalasan teljesítette. Segédmunkatársi megbízatása 1981. augusztus 31-én lejár. Bár kutatói munkájával kapcsolatban kifogás nem merült fel, megbízatását nem kívánjuk meghosszabbítani, mivel kutatási profilja nem egyeztethető össze a Szocialista Országok Osztálya munkatervi feladataival, különös tekintettel arra, hogy az Intézet a feladatokhoz képest státusz-hiánnyal küzd.”¹⁹

Magyar Bálint tehát jól végezte a munkáját, de az útlevele bevonása után egy héttel közölték vele, hogy „kutatási profilja” – ami természetesen az MTA VKI határozott meg számára – nem illik az intézet profiljába. A VKI vezetése azonban még ennél is továbbment. Magyar ugyanis még kitölthette volna az augusztus végéig érvényes munkaszerződését, ám február 24-én Bognár József igazgató hivatalos levélben közölte, hogy felfüggeszti a további

---

¹⁶ A határozatot lásd: MBgy, 1981. január–március dosszié.

¹⁷ A fellebbezést lásd: MBgy, 1981. január–március dosszié.

¹⁸ A határozatot február 23-án hozták. Lásd: MBgy, 1981. január–március dosszié.

¹⁹ A levelet az MTA VKI részéről Pataki István írta alá 1981. február 17-én. MBgy, 1981. január–március dosszié.

munkavégzés kötelezettsége alól.²⁰ Bognár már indokokkal is szolgált: „munkaviszonyával kapcsolatos kötelezettsége vétkes megszegésének, valamint a munkaköréhez méltatlan magatartás tanúsításának alapos gyanúja miatt.”²¹ Az igazgató azt is közölte, hogy Magyar Bálint nem gyakorolhatja azokat a jogokat, amelyek az intézet munkatársait egyébként megilletik, azaz nem szólalhat meg az intézet munkatársaként, nem hivatkozhat arra, valamint kilátásba helyezete a fegyelmi eljárást is.

Az igazgató homályos indokainál konkrétabban fogalmazott a BM III/III. Csoportfőnökség 38. számú napi operatív jelentése: „»Házigazda« fn. célszemélyt a[z] MTA-VKI igazgatója állásából egy hónapra időtartamra – fegyelmi eljárás időszakára – azonnali hatállyal felfüggesztette. Az intézkedés kiváltó oka: »Házigazda« lengyelországi kiküldetése alatt tanúsított magatartása, majd ezt követő kiutasítása.” A jelentés azonban azt is megjegyzi, hogy az eljárás a munkahelyén „széleskörű, általában kedvezőtlen visszhangot váltott ki.” Ugyanezt erősíti meg a március 10-én kelt 53. számú információs jelentés is.

A kilátásba helyezett fegyelmi tárgyalást március 23-ára írták ki. Ezt megelőzően azonban Magyar értesítést kapott a Közgazdasági és Jogi Könyvkiadótól, hogy *A lengyel agrárfejlődés dilemmái* című könyvének kiadásáról még 1980. december 31-én aláírt szerződést felbontják. A kiadó még a rendőrségnél és a VKI-nál is nyakatekertebb – egyúttal hihetlenebb – indokkal magyarázta lépését. Arra hivatkozott, hogy a terjesztő vállalatoknak csak akkor van szükség a munkájára, ha az még 1981-ben megjelenik, 1982-ben már nem tartanak rá igényt. A kiadó pedig úgy látja, hogy 1981-ben a munka már nem jelenhet meg.²² Hogy még furcsább legyen a felmondás, a végére odaírták: „egyidejűleg kérjük az eddig elkészült anyag kiadónkba való eljuttatását.” Hogy erre miért volt szükség, csak később derült ki. Április 2-án ugyanis arról tájékoztatták a szerzőt, hogy a kiadó pénztárában az elkészült kézírata után „kártérítésként”, tehát nem szerzői honoráriumként 18 750 forintot felvehet. Ez Magyar munkatársi havi fizetésének nagyjából a hatszorosa volt. A kiadó lépését tehát nem lehet másképp megítélni, mint szolidaritási aktust, valódi kártérítést.²³

Az MTA VKI-ban megtartott fegyelmi bizottság elnöke Mándi Péter, két tagja pedig Csaba László és Kiss Károly voltak. A fegyelmi tárgyalás összehívásának oka a magyar

---

²⁰ Aczél György kérte meg Pál Lénárdot, az MTA főtítkárat, hogy példastatuálás végett utasítsa Bognárt Magyar Bálint munkaviszonyának felfüggesztésére. Mitrovits Miklós interjúja Magyar Bálinttal. Budapest, 2019. január 11.

²¹ A levelet lásd: MBgy, 1981. január–március dosszié.

²² A levelet Dalos Vilmos igazgató és Cotel Kornél irodalmi vezető írta alá. Lásd: MBgy, 1981. január–március dosszié.

²³ Így látta maga az érintett is. Mitrovits Miklós interjúja Magyar Bálinttal. Budapest, 2019. január 11.

Külgyminisztérium MTA-hoz intézett átirata volt²⁴, amelyben közölték, hogy Magyar Bálintot szolgálati kiküldetése lejárt előtt kiutasították Lengyelországból, mert ott „olyan szervekkel és személyekkel kereste és vette fel a kapcsolatot, amelyek jelenleg és a közelmúltban is a két nép barátságát sértő és az ezzel ellentétes folyamatokat erősítő tevékenységet folytatnak”. A bizottság elnöke azt is elmondta, hogy a kiutazása előtt Bognár igazgató külön felhívta beosztottja figyelmét arra, hogy ne létesítsen kapcsolatokat olyan szervezetekkel, amelyek az intézet szempontjából nem kívánatosak. Magyar mindvégig tagadta, hogy megszegte volna ezt az igazgatói utasítást, kitarzott amellett, hogy „csupa kormány által elismert szervezettel és azok képviselőivel vette fel a kapcsolatot.” Azt is tagadta, hogy törvényt sértett volna és ezért őt kiutasították. Egyfelől nem indítottak ellene semmilyen eljárást, másfelől vízummal tért haza. Kérte, hogy nevezzék meg azokat a személyeket, akikkel nem lett volna szabad találkoznia, de a fegyelmi bizottság nem rendelkezett erről információkkal. Magyar előadta továbbá, hogy találkozóit nem lépték túl a szakmai kereteket, sőt interjút készített Grochowskival, aki korábban a lengyel Mezőgazdasági Kutató Intézet igazgatója volt, jelenleg pedig mezőgazdasági miniszterhelyettes.²⁵ Elismerte, hogy két alkalommal látogatást tett a Szolidaritás varsói székházában, ahol kérésükre két lengyel közgazdász tartott előadást a Szolidaritás gazdasági reformokkal kapcsolatos álláspontjáról. Végül azt is elmondta, hogy már a kint tartózkodásuk első napján észrevették, hogy a lengyel állambiztonság emberei követik őket. Ezt egyébként a Szolidaritás székházában tudták meg szállodai alkalmazottaktól, hiszen már érkezésük napján keresték őket a recepción.²⁶ Erről csupán azért nem tájékoztatták a magyar konzulátust, mert nem érezték úgy, hogy bűncselekményt követnének el és korábban nem is kapott ilyen jellegű utasítást. A fegyelmi bizottság végül nem állapította meg a fegyelmi vétség elkövetését, azt pedig nem tartotta feladatának, hogy Magyar utazási lehetőségeinek megszűnéséből konzekvenciákat vonjon le.²⁷ A másnap kézbesített határozat így szólt: „a jelenlegi iratok alapján az Ön

---

²⁴ 1981. március 6-án Karasz Lajos belügyminiszter-helyettes írásban is tájékoztatta a Külgyminisztériumot arról, hogy „Magyar Bálint lengyelországi tartózkodás felhasználva olyan szervekkel és személyekkel kereste és vette fel a kapcsolatot, amelyek és akik jelenleg is, de az ezt megelőző időszakban is a két nép barátságát sértő és annak ellentétes folyamatait erősítő tevékenységet folytatnak”. MNL OL, XIX-J-1-j Lengyelország, 1981. év. 98. doboz, 87-353. tétel, 002173.

²⁵ Az abszurd helyzetet jól jellemzi, hogy nem sokkal a fegyelmi tárgyalás előtt jelent meg Magyar Bálint cikke és Grochowski miniszterhelyetessel készült interjúja a sajtóban. Lásd: Merre keresi a kiutat a lengyel mezőgazdaság. *Világ gazdaság*, 1981. március 12., Varsói beszélgetés a lengyel mezőgazdaságról. *Heti Világ gazdaság*, 1981. március 14.

²⁶ Hogy a Szolidaritástól szereztek tudomást követésükről, Magyar nem mondta el a fegyelmi bizottság előtt. Erről a vele készített interjúban beszélt. Mitrovits Miklós interjúja Magyar Bálinttal. Budapest, 2019. január 11.

²⁷ A fegyelmi tárgyalás jegyzőkönyvét Magyar Bálint elhelyezte *A Napló*ban is, illetve lásd: MBgy, 1981. január–március dosszié.

tagadásával szemben a fegyelmi vétség nem bizonyítható; ezért a fegyelmi eljárást megszüntetem”. A kacifántos megfogalmazás ellenére e határozat végeredményben felért egy Magyar melletti szolidaritási nyilatkozattal, hiszen a fegyelmi bizottságtól nem azt várták el, hogy felmentse a „vádлотtát”.

Ennek ellenére az Intézet igazgatója fenntartotta, hogy egyfelől az Intézetben csak olyanok dolgozhatnak, akik utazási lehetőséggel rendelkeznek és titkos iratokba betekinhetnek (!), másfelől a baráti szocialista országok kérdéseivel csak olyanok foglalkozhatnak, akik iránt a szóban forgó országok tudományos és állami szervei bizalommal vannak.²⁸ Ez utóbbi természetesen egy újabb kreált vád volt Magyarra szemben, hiszen a lengyelek részéről nem merült fel ilyen bizalomvesztés, varsói útja alatt közel egytucatnyi tudományos intézetben fordult meg, mindenütt eredményes konzultációkat folytatott. Ennek ellenére, de az igazgató által megfogalmazott elvekkkel összhangban március 31-től a munkavégzés alól felmentették, majd május 7-ével munkaszerződését megszüntették.²⁹

Magyar Bálint nem hagyta ennyiben az ügyet. Április elsején kérelemmel fordult a XII. kerületi Tanács mellett működő Közös Munkaügyi Döntőbizottsághoz azzal, hogy vizsgálják felül a munkaviszonya megszüntetéséről szóló döntést. Előadása szerint elbocsájtásának indokai nem állják meg a helyüket. Mivel eleve csak augusztus 31-ig volt szerződése és a hátralévő időben nem volt a munkatervében több külföldi utazás, arra hivatkozni nem lehet, hogy bevonták az útlevelét. Titkos iratokba eddig sem tekinthetett be és erre kutatásaihoz szüksége sem volt. Az az állítás pedig, hogy a szóban forgó szocialista ország intézményei nem lennének bizalommal iránta, nem nyert bizonyítást a fegyelmi tárgyaláson sem, hacsak az állambiztonsági szerveket nem számítjuk ide. Magyar azzal is érvelt, hogy korábban éppen a VKI ismerte el levélben, hogy soha semmilyen szakmai kifogás nem merült vele szemben.³⁰ Tehát az ügyet nyilvánvalóan azért folytatta, mert elbocsájtása politikai okokból történt és ezt szeretne volna bizonyítani.

Magyar védelmét Kaczián Lóránt – Haraszti Miklós védője az 1973-as „Darabbér-perben” – veje, Fedák Tibor vállalta el. A döntőbizottság természetesen fenntartotta, hogy Magyar Bálint munkaszerződését jogszerűen, kellő indokkal bontották fel. A panaszos egyik érvét sem fogadták el. A döntőbíróóság határozatában már egyértelműen a korábbi külügyminisztériumi átiratban szereplő vád szerepelt: Lengyelországban olyan szervezetekkel és személyekkel

---

²⁸ MBgy, 1981. január–március dosszié.

²⁹ A felmondási szerződést lásd: MBgy, 1981. január–március dosszié.

³⁰ A kérelmet lásd: MBgy, 1981. április–december.

létesített kapcsolatot, amelyeket a két államhatalom elfogadhatatlannak tartott. „A fenti tények önmagában megvalósítják az alkalmatlanságot” – állt az indoklásban.³¹

Ezt követően Magyar még benyújtott egy fellebbezést a Fővárosi Munkaügyi Bíróságra. A tárgyalást június 3-ára tűzték ki, eközben azonban már másra is felfigyeltek az állambiztonság munkatársai. A június 6-án kelt 121. számú napi operatív információs jelentésben arról számoltak be, hogy Magyar Bálint igyekszik összegyűjteni azokat a hozzászólásokat, amelyek az MTA Szociológiai Társaságnak a hátrányos helyzetűekkel foglalkozó konferenciáján a SZETA aktivistái részéről hangoztak el. Az informátor szerint Magyar ezeket a most induló *Medvetánc* című egyetemi lapban szeretné közzétenni.³² Tehát az állambiztonság a „lengyel ügy” után további terhelő adatokat igyekezett gyűjteni célszemélyükről.³³

A Munkaügyi Bíróságra Bognár igazgatót is beidézték, aki ugyan nem jelent meg, de írásban megtette tanúvallomását. Ebben lényegében kitarthatott korábbi döntése mellett és azt hangsúlyozta, hogy Magyar lehet, hogy nem követett el bűncselekményt, „ez a körülmény azonban nem teszi a felmondás alapjául szolgáló lengyel és magyar hatósági döntéseket sem érdektelenné, sem vitathatóvá”.³⁴ Bognár ezzel lényegében elismerte, hogy alkalmazottját a magyar állambiztonsági szervek nyomására bocsátotta el. Mindemellett még egy érdekes részletre is tett utalást, nevezetesen arra, hogy olyan személyek nem dolgozhatnak az Intézetében, aki „a hivatalos felfogással ellentétben álló véleményeiket és esetleg az ország érdekeivel ellentétben álló véleményeiket és nézeteiket külföldi hírközlő szervekhez (rádió, sajtó stb.) közvetlenül is eljuttatják”. Ezzel az 1979-es Charta nyilatkozat aláírására utalt. Magyar szakmaiságáról pedig azt állította, hogy valódi elemzés nélkül a kialakított politikai nézeteit igyekszik „ráhúzni” a valóságos viszonyokra. Ez az érvrendszer új volt abból a szempontból, hogy mindeddig Magyar Bálint alkalmatlanságát technikai jellegű (útlevél hiánya, státusz hiány, kutatói témája nem illik az munkahely profiljába stb.) érvekkel indokolták, most Bognár egyértelműen politikai síkon vonta kétségbe alkalmasságát. A végére már teljes mértékben politikai ügy végére a Fővárosi Munkaügyi Bíróság tett pontot, amikor

---

³¹ Az 1981. április 16-án lezajlott tárgyalásról készült jegyzőkönyvet lásd: MBgy, 1981. április–december.

³² ÁBTL, III/III-86-121/8., MBgy, 1981. április–december

³³ Az itt feljegyzett ügy önmagában jelentéktelen volt, de Magyar többedmagával valóban elindította a *Medvetáncot*, amely a nyolcvanas években az egyik legjelentősebb félellezéki elméleti folyóirat volt abban az értelemben, hogy kényesebb témákat tárgyaló tanulmányok is megjelenhettek benne. A *Medvetánc* több lengyel témájú tanulmányt is közölt (pl. Magyar Bálint, Juhász Pál és Mizsei Kálmán írásait).

³⁴ Bognár írásbeli tanúvallomását lásd: MBgy, 1981. április–december

június 17-én kimondta: Magyar Bálint elbocsájtásáról szóló döntést helyben hagyja, további fellebbezésnek nincs helye.³⁵

A reakció és szolidaritás

A lengyel eseményekkel való szimpátia és a félelem, hogy emiatt retorziók érhetik a magyar értelmiséget, elégedetlenséget váltott ki. Magyar ügye széleskörű visszhangot váltott ki. A munkaügyi döntőbírósg határozata után két nappal, április 24-én, huszonöt akadémiai kutató – köztük Szalai Erzsébet, Mihályi Péter, Lengyel László, Bokros Lajos, Jánossy Ferenc, Bauer Tamás, Tardos Márton, Juhász Pál és Donáth Ferenc – Szentágothai János MTA-elnökhöz fordult levélben. A tiltakozó levélben megütközésükről és aggodalmukról tájékoztatták az elnököt: „A közgazdaságtudományunk az utóbbi évtizedekben mentes volt azoktól az egzisztenciát érintő adminisztratív retorzióktól, amelyek más társadalomtudományok területén történtek. [...] Itt most már nemcsak egy tehetséges fiatal kutató pályájának kettétöréséről lenne szó, – veszély fenyegetné tudományunk egészséges légkörét.”³⁶ Ezért kérték az MTA elnökét, hogy vesse latba tekintélyét és Magyarat vegyék vissza munkahelyére.

A tiltakozó akcióra az MTA Közgazdaságtudományi Intézetének (KTI) KISZ szervezete is reagált. Az április 30-i gyűlésükre meghívták Bognár József igazgatót, hogy adjon kielégítő tájékoztatást az ügyről, akinek legfőbb érve Magyar kirúgása mellett az volt, hogy az megszegte az utazása előtt tett szóbeli ígéretét, miszerint „nem fog Lengyelországban bajba kerülni”. A KTI KISZ-szervezete azonban május 5-én olyan határozatot hozott, amelyben leszögezték, hogy nem tartják kielégítőnek Bognár beszámolóját, mivel az nem oszlatott el számos kérdést. Maga a KISZ alapszervezet úgy ítélte meg, hogy minden kutatónak joga van külföldön mindazon személyekkel és szervezetekkel konzultációt folytatni, amelyekről témájához érdemi információt kaphat, kivéve ha ezt jogszabály, vagy a kiküldő szerv megtiltja.³⁷ Ez lényegében azt jelentette, hogy a KISZ szerint Magyar nem sértett meg semmilyen szabályzatot azzal, hogy meglátogatta a Szolidaritás varsói központját. Május 12-én végül az MTA VKI KISZ-szervezete levelet írt Bognárhoz, amelyben arra figyelmeztetett, hogy az ügy „politikai háttérével” kapcsolatban különféle mendemondák kaptak lábra: „egyesek állítólag politikai retorzió példájaként próbálják meg beállítani”.³⁸

³⁵ Az ítéletet lásd: MBgy, 1981. április–december.

³⁶ A levelet lásd: MBgy, 1981. április–december.

³⁷ A KTI KISZ-szervezet állásfoglalása. MBgy, 1981. április–december

³⁸ A levelet lásd: MBgy, 1981. április–december.

Mint láttuk, sem az MTA kutatóinak, sem a KISZ-szervezetének tiltakozása nem ért célt, sőt Bognár – feltehetően Simai Mihály nyomására – „tanúvallomásában” a korábbiakkal ellentétben teljes mértékben politikai ügyet kreált Magyar Bálint lengyelországi útjából. Az értelmiségen belüli szolidaritás azonban működött. A munkaügyi bíróság határozata után három nappal Magyar új munkaszerződést kapott a Vitányi Iván és Hankiss Elemér által vezetett MTA Művelődéskutató Intézet Értékszociológia és Társadalomtudományi Elemzések Műhelyében. Mindez ráadásul konspirációban történt, hiszen a felvételéről már korábban megállapodtak, csupán titokban tartották addig, amíg a bíróság meghozza a fellebbezése elutasításáról szóló döntést.³⁹ A műhelyben még arra is lehetősége adódott, hogy 1981 novemberében ötven példányban megjelentesse a januári lengyel útján szerzett újabb információkkal kibővített tanulmányát.⁴⁰

Magyar már a Művelődéskutató Intézet munkatársaként vehette kézbe az MTA elnökének válaszlevelét, amelyet a 25 tiltakozó kutatónak címzett. Ebben Szentágothai leszögezi, hogy Magyar kirúgása indokolt volt és magatartásának köszönhető az is, hogy *A lengyel agrárfejlődés dilemmái* című könyvének megjelentetéséről eltekintett a kiadó. Ennek némileg ellentmondva írta a levél további részében, hogy „tudományos véleményéért senkit sem érthet retorzió”.⁴¹

Az elnök levele ekkor már nem jelentett sokat, később azonban mégis hivatkozási alappá vált. Magyar új munkahelyét ugyanis 1982. január 1-től betagolták az MTA Szociológiai Kutatóintézetbe, ahová Köpeczi Béla MTA főtitkárhelyettese és Kulcsár Kálmán az MTA Szociológiai Intézete igazgatója döntése értelmében rajta kívül a műhelyben dolgozó minden kutatót átvettek. Ezért Magyar 1982. január 13-án levelet írt Szentágothainak, amelyben emlékeztette korábbi ígéretére. A válasz nem is maradt el. Az MTA történetében feltehetően páratlan megoldás született. Április 26-án a Szociológiai Kutató Intézet (ahová Magyar nem vették át) alvállalkozói szerződést kötött a Szövetkezeti Kutató Intézettel arról, hogy az előbbi intézményben folyó *Értékrendszerek a mai Magyarországon* projektből egy főt, nevezetesen Magyar Bálintot a Szövetkezeti Kutató Intézetben folyó *Egyes falusi társadalmi csoportok életmódja* kutatócsoport számára átad három év időtartamra. Ráadásul fizetését 5000 forintban, azaz a korábbi bérének kétharmaddal megnövelt összegben határozták meg.⁴² Tehát az MTA kifizette Magyar megemelt bérét is csak azért, hogy ne dolgozzon az intézményben és pont

---

³⁹ Mitrovits Miklós interjúja Magyar Bálinttal. Budapest, 2019. január 11.

⁴⁰ Magyar Bálint: *Egy agrárfejlődés dilemmái*. (A lengyel mezőgazdaság a tervgazdaság kiépülésének időszakában.) Budapest, Művelődéskutató Intézet – MTA Szociológiai Kutatóintézet, 1981.

⁴¹ A levelet lásd: MBgy, 1981. április–december.

⁴² A szerződést lásd: MBgy, 1981. április–december

kerüljön a már rendkívül kínos ügy végére. Ezzel zárult le végleg a „Magyar-ügy”. Érdeemes megjegyezni, hogy Magyar folyamatosan kért a szocialista országokba újabb és újabb útlevelet, ám mindig elutasították kérelmét. 1982 végén azonban tett egy kísérletet, vajon kap-e nyugati országokba szóló útlevelet. November 18-án a BM III/III-4-b alosztályán Antal József rendőr alezredes kérte a BRFK-t, hogy adják ki Magyar Bálintnak a kért útlevelet.⁴³ A hatóságok tehát abban reménykedtek, hogy elhagyja az országot és disszidál.

Magyar Bálint ügyének több tanulsága is volt. Egyfelől a hatalom példát akart statuálni az értelmiség számára. Azt üzentte, hogy a lengyelekkel való kapcsolatfelvétel, a lengyel Szolidaritással való szimpátia nemkívánatos magatartás Magyarországon. A „közérdeket” sért valójában azt jelentette, hogy a lengyel példa és a Szolidaritás követésével az ellenzéki értelmiség a magyar társadalmi béke megbontását készíti elő. Nem csupán arról volt szó, hogy bevonták útlevelüket, hanem a munkahelyről való eltávolítással olyan hangulatot tudtak teremteni, hogy az értelmiség érezze az egzisztenciája elvesztésének veszélyét. Másfelől megmutatkozott a meghurcolt kollégával szembeni szolidaritás is, ami azt mutatja, hogy 1981-ben a magyar értelmiség, sőt az intézeti KISZ-es fiatalok sem tartották elfogadhatónak, hogy valakit egy lengyelországi útja miatt elbocsájtanak állásából. E szolidaritásnak köszönhető, hogy Magyar végül kapott állást, előbb az MTA, majd a Szövetkezeti Kutatóintézetben. A kádári politikai lényege ekkor még a megfélemlítés volt, de nem akartak mártírt sem faragni senkiből, ezért engedtek, ha úgy látták jobbnak.

Bár Magyar Bálint könyvét később sem jelentették meg a lengyel mezőgazdaságról, de a szolidaritás jeleként értelmezhetjük azt is, hogy Szokolay Katalinnak és Laczó Ferencnek köszönhetően 1983-ban az MSZMP Politikai Főiskola Gazdaságpolitikai Tanszéke kéziratban kiadta az *Agrárpolitika és Agrárfejlődés Lengyelországban* című 54 oldalas tanulmányát, amelyet a hallgatók jegyzetként használhattak. A VKI által korábban kiadott változatot pedig Bauer Tamás is tanította a Közgazdaságtudományi Egyetemen.

Összességében Magyar személye alkalmas is volt arra, hogy egy ilyen ügy központi figurájává tegyék meg. Egyfelől aláírta az ún. Charta-nyilatkozatot, részt vett az ellenzéki Szabadegyetemek előadásain, egyre szorosabb kapcsolatba került a formálódó *Beszélő* körével, előkészületben volt a *Medvetánc* folyóirat, amelynek szerkesztőségében szerepet vállalt, valamint kutatási területe kényes lengyel témát érintett. Emellett Magyar nem volt óvatos. Első lengyel útjáról is sokan tudtak, terjesztette a Lengyelországból hozott szamizdat irodalmat. Második varsói útján pedig nem vette komolyan, hogy megfigyelik. Elhagyhatta volna ő is idő

---

⁴³ ÁBLT, 405889, MBgy, 1981. április–december

előtt vonattal az országot, mielőtt megkapta az idézését. Hazatérte után pedig ellenzékiként cselekedett. Végig vitte a nyilvánvalóan megnyerhetetlen munkaügyi pert, amivel elérte, hogy a kutatói értelmiség, amely egy jelentős része szimpatizált a lengyel eseményekkel, kiállt mellette. Az egész eset hűen tükrözi a kádári Magyarország politikájának viszonyát a lengyel Szolidaritáshoz. A vezetés rendkívüli módon aggódott amiatt, hogy a lengyel példa ragadós és végső soron veszélyezteti a magyar rendszert is, ezért ily módon próbálta leszerelni az ellenzéki értelmiséget.

A megfélemlítés azonban nem sikerült. Jó példa erre, hogy az MTA VKI másik munkatársa, Mizsei Kálmán, aki szintén aláírta az 1979-es Charta-nyilatkozatot. Mizsei 1981 őszén egy hivatalos kutatóútját felhasználva Varsó helyett Gdańskba utazott és részt vett a Szolidaritás Országos Kongresszusán. Még az útlevelét is elhagyta a vonaton, de Varsóba visszatérve a konzulátuson kapott új utiokmányokat, amivel haza tudott utazni.⁴⁴ Lengyel útjai során a leggyakrabban Leszek és Ewa Balcerowiczot kereste fel, akik a Szolidaritás gazdasági tanácsadói voltak. A kutatásait összegző és a hivatalos értékeléstől merőben eltérő tanulmányát a lengyel válság okairól a *Medvetánc*ban tette közzé.⁴⁵ Mizseit azonban a „Magyar-ügy” kiváltotta szolidaritást látván, nem merték elbocsájtani munkahelyéről.

---

⁴⁴ Interjú Mizsei Kálmánnal. Budakeszi, 2019. január 14.

⁴⁵ Mizsei Kálmán: Az 1980-as lengyel válság gazdasági okai. *Medvetánc*, 1981/2–3. sz. 131–170.